

MAGDALENA PYTER

LWOWSKA SZKOŁA HISTORII PRAWA KOŚCIELNEGO

UWAGI WSTĘPNE

Rola, zakres oraz wyniki badań prowadzonych w okresie międzywojennym na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dziedzinie historii prawa kościelnego pozwalają przyjąć, iż ówczesny dorobek naukowy tej uczelni nie ustępował w niczym co do wartości nauce światowej. Wiele opracowań tamtejszych autorów weszło do kanonu nauki, zwłaszcza europejskiej; niejednokrotnie były wykorzystywane na polu tejże nauki.

Celem artykułu jest przedstawienie rozwoju i funkcjonowania, a także dorobku naukowego szkoły historii prawa kościelnego, powstałej na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Historia prawa kościelnego w Polsce nie spotkała się, jak dotąd, z dostatecznym zainteresowaniem badaczy. Więcej uwagi poświęcono dziejom prawa kanonicznego, chociaż i ta dziedzina czeka na pełne opracowanie¹

Mgr lic. MAGDALENA PYTER – doktorantka w Katedrze Historii Kościoła w XIX i XX wieku przy Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.

¹ Uzasadnione wydaje się wyjaśnienie terminów „prawo kościelne” oraz „prawo kanoniczne”, które nierzadko bywają używane zamiennie. I tak W Abraham twierdził, iż „Prawo kanoniczne i prawo kościelne te dwie nazwy nie są identyczne, gdyż pierwsza oznacza prawo wytworzone przez czynniki ustawodawcze kościelne bez względu na to, jakie stosunki prawo to reguluje, czy czysto kościelne, czy świeckie, a drugie oznacza te normy i prawidła, które się odnoszą wyłącznie do stosunków kościoła i je regulują bez względu na to, skąd pochodzą, czy z działalności ustawodawczej czynników kościelnych czy państwowych” W A b r a h a m, *Źródła kościelne z uwzględnieniem nowego Kodeksu Prawa kanonicznego*, Lwów 1923, s. 1 n.

Należy podkreślić, iż polska literatura historycznoprawna nie dysponuje pracą, która w sposób kompleksowy omawiałyby naukę prawa kościelnego na wydziale jurystycznym UJK we Lwowie w okresie międzywojennym² Powyższy problem przedstawiany jest zazwyczaj marginalnie, w ramach większych publikacji z zakresu historii Uniwersytetu Lwowskiego. Najlepszym, jak dotąd, źródłem informacji o seminarium prof. Władysława Abrahama z historii prawa kościelnego są nieliczne wspomnienia jego uczniów.

W artykule przedstawiono zagadnienia związane z powstaniem i rozwojem szkoły, a także sylwetkę jej założyciela. Okres największego rozwoju szkoły przypadł na dwudziestolecie międzywojenne. Początki szkoły sięgają jednak do głębszych tradycji, zaś okres schyłkowy to późne lata powojenne. Za celowe uznano zatem przypomnienie osoby poprzednika prof. Abrahama – Edwarda Rittnera. Odwołanie się do tradycji stanowi podstawę zrozumienia metody oraz przedmiotu badań prof. Abrahama.

Na wydziale jurystycznym funkcjonowało inne znane seminarium historyczne, którego kierownikiem był prof. Oswald Balzer³ Interesujące byłoby ich porównanie. Obydwa, mimo paralelnego działania, zyskały opinię szkół historycznych istotnie różniących się od siebie.

Następnie omówiono dorobek naukowy przedstawicieli szkoły. Należy zwrócić uwagę na powszechny rozwój badań, zwłaszcza po odzyskaniu przez państwo polskie niepodległości. Zaczęto zatem opracowywać zagadnienia związane z organizacją Kościoła i ustawodawstwem kościelnym. W badaniach nad historią Kościoła często posługiwano się naukami pomocniczymi, m.in. geografią i heraldyką. Zwrócono także uwagę na stosunki Kościoła polskiego z Kościołem w innych krajach, zwłaszcza zachodnich. W artykule zaprezentowano jednak tylko charakterystyczne kierunki badawcze, jak też podjęto próbę uzasadnienia ich wyboru. Poddanie analizie całej twórczości lwowskich historyków prawa kościelnego wykracza poza ramy pracy.

² Organizację studiów prawniczych regulowało rozporządzenie ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego z 16 października 1920 r. *W sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych*, Dziennik Urzędowy MWRiOP, 1920, nr 22/42 poz. 140. Według założeń miało ono obowiązywać przez cztery lata, a następnie być poddane dyskusji i zmianie. Faktycznie obowiązywało przez cały okres II Rzeczypospolitej. Zob. I. Ł., *Nasze wydziały prawne*, „Themis Polska”, 1923, t. I, s. 196.

³ O sylwetce O. Balzera, jego dorobku naukowym oraz prowadzonym przez niego seminarium zob. m.in. P. Dąbowski, *Oswald Balzer. Życie i dzieła (1858-1933)*, Lwów 1934, *passim*.

Podjęto też próbę nakreślenia losów uczniów Abrahama po przerwaniu przezeń prowadzenia seminarium, co nastąpiło wskutek działań wojennych 1939 r. Zagadnienie to wiąże się z próbą udzielenia odpowiedzi na pytanie o oddziaływanie wykształconych pod kierunkiem Abrahama historyków prawa na rozwój dyscyplin jurydycznych w innych ośrodkach uniwersyteckich. Stąd też uznano za celowe przedstawienie losów uczniów po zakończeniu drugiej wojny światowej, aż do momentu zakończenia pracy przez każdego z nich.

W pracy wykorzystano materiały znajdujące się w zasobie Archiwum Państwowego we Lwowie, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Szczególnie cenne okazały się przechowywane tam akta personalne profesorów prawa kościelnego. Z pewnością zbiory – zwłaszcza archiwum lwowskiego – zasługują na większe zainteresowanie badaczy. Posłużono się także wspomnieniami uczestników lwowskiego seminarium historycznoprawnego.

Artykuł z pewnością nie wyczerpuje całości zagadnienia. Dokładne zbadanie obecności nauki dotyczącej dziejów prawa kościelnego na UJK we Lwowie w dwudziestolecie międzywojennym wymaga kontynuowania pogłębionych badań. Opracowanie jest jedynie przyczynkiem, który powinien stanowić wstęp do dalszych poszukiwań naukowych.

I. POWSTANIE I ROZWÓJ SZKOŁY

„Jednym z najistotniejszych kulturotwórczych elementów cywilizacji [...] były i są uniwersytety, które, zrodzone przez chrześcijańską Europę, towarzyszą ludzkości już od ośmiuset lat”⁴ Warto zwrócić uwagę na model zwłaszcza tych pierwszych, średniowiecznych, pamiętając, iż były one przede wszystkim *universitas scholarum et magistrorum*, nakierowane głównie na człowieka. Potrafiły łączyć kształcenie intelektu i kształtowanie charakteru, dydaktykę i badania naukowe⁵

Uprawnione wydaje się twierdzenie, iż poniekąd taki model uniwersytetu z odległego średniowiecza przyjął się także na lwowskiej uczelni⁶ Szcze-

⁴ S. W i e l g u s, *Model uniwersytetu na dziś*, „Przegląd Uniwersytecki” (Lublin), 6(1996), s. 4.

⁵ Por. tamże.

⁶ Nazwa urzędowa: „Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie”, została zatwierdzona przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego 8 listopada 1919 r. (P S t a c h, *Wydział Teologiczny w latach 1918-1933*, [w:] *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, Lwów 1934, s. 85). Wcześniej uniwersytet nosił imię Józefa I, a następnie

gólnie jednak metodę powyższą należy odnieść do szkół naukowych, „[...] których uczelnia ta – dzięki twórczym a zarazem pedagogicznym uzdolnieniom ich kierowników – była kolebką i warsztatem również w latach niepodległości”⁷ Dla rozwoju nauk historycznoprawnych na uniwersytecie we Lwowie duże znaczenie miał fakt odzyskania przez uczelnię polskiego charakteru⁸ Sytuacja ta sprawiła, że obok Uniwersytetu Jagiellońskiego lwowska uczelnia stała się ogniskiem ogólnopolskiej kultury⁹ Jednocześnie należy pamiętać, że także w dwudziestoleciu międzywojennym obydwie te uniwersytety przodowały przed innymi, zwłaszcza w badaniach historycznoprawnych¹⁰

Szczególne znaczenie w rozwoju nauki historii prawa miała niemiecka szkoła historyczno-prawna powstała w XIX w.¹¹ Niektórzy badacze dziejów prawa twierdzą wręcz, iż historia prawa kościelnego – jako samodzielna nauka

Franciszka I. Od 8 stycznia 1940 r. nowym patronem Uniwersytetu – rzekomo na wniosek studentów i pracowników uczelni oraz organizacji społecznych miasta – został ukraiński pisarz, publicysta i propagator marksizmu, Iwan Franko, zob. A. G ł o w a c k i, *Sowieci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej*, Łódź 1998, s. 462.

⁷ S. M ę k a r s k i, *Z dziejów Uniwersytetu Jana Kazimierza w okresie niepodległości 1919-1939*, [w:] *Kongres współczesnej nauki i kultury polskiej na obczyźnie*, t. I, Londyn 1970, s. 180.

⁸ Por. J. K o d r ę b s k i, *Prawo rzymskie w Polsce w XIX w.*, Łódź 1990, s. 229 n.

⁹ Por. M. K r u p a, *Stan szkolnictwa wyższego na ziemiach polskich od końca wieku XIX do drugiej wojny światowej*, [w:] *Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wybrane zagadnienia z dziejów uczelni*, red. G. Karolewicz, M. Zahajkiewicz, Z. Zieliński, Lublin 1992, s. 11.

¹⁰ W okresie międzywojennym funkcjonowało w Polsce sześć uniwersytetów: w Krakowie, Warszawie, Wilnie, Lwowie, Lublinie i Poznaniu. W latach 1918-1939 powstały jedynie dwa nowe uniwersytety: w Lublinie (1918) i w Poznaniu (1919). Po 1918 r. działalność swoją kontynuowały dwa uniwersytety galicyjskie: Jagielloński i Lwowski. Wznowiły natomiast pracę zlikwidowane przez władze zaborcze uniwersytety w Warszawie i Wilnie. O szkolnictwie wyższym w II Rzeczypospolitej zob. m.in.: S. W i e l g u s, *Uczelnie wyższe w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] *Lubelski ośrodek naukowy. W 50-lecie powołania Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, Lublin 1994, s. 61 nn.; W W o ł o d k i e w i c z, *Nauczanie prawa w II Rzeczypospolitej*, „Życie Szkoły Wyższej”, 6 (1973), s. 103 n.; *Szkoły wyższe Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. II, Wydawnictwo Kasy im. J. Mianowskiego, Warszawa 1930; B. J a c z e w s k i, *Organizacja i instytucje życia naukowego w Polsce (listopad 1918-1939)*, [w:] *Historia nauki polskiej*, t. V, cz. I, Wrocław 1992, s. 36 n.; W. C z e r n i e w s k i, *Rozwój dydaktyki polskiej w latach 1918-1954*, Warszawa 1963, s. 15 nn.

¹¹ Szerzej na temat niemieckiej szkoły historycznoprawnej zob. zwłaszcza: P K o s c h a k e r, *Europa und das Römische Recht*, München 1958, s. 254 n.

– w ogóle zawdzięcza swoje powstanie historycznej szkole prawa¹² Pod wpływem tego nurtu pozostawała również nauka historii prawa w Polsce¹³

Zasadne wydaje się twierdzenie, iż dla kultury prawnej w Polsce, jak również poza jej granicami, doniosłe znaczenie miało istnienie lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego. Za jej twórcę uznaje się prof. Władysława Abrahama¹⁴ Przyjmuje się, iż był on ówczesnie najwybitniejszym przedstawicielem nurtu historycznoprawnego w zakresie prawa kościelnego¹⁵

Powstanie i rozwój szkoły należy łączyć z prowadzonym przez Profesora seminarium naukowym na wydziale jurydycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Zajęcia seminaryjne prowadził od 1888 r. aż do wybuchu

¹² Por. np. A. V e t u l a n i, *Dzieje historii prawa w Polsce*, Kraków 1948, s. 43.

¹³ Przedstawicielem szkoły historycznoprawnej w Warszawie był Romuald Hube (o Hubem zob. m.in.: W. S o b o c i ń s k i, *Romuald Hube*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. X, s. 70 n.; A. R e m b o w s k i, [w:] *Pisma*, t. I, Warszawa 1901, s. 405 nn.; S. Ł a g u n a, *Romuald Hube i jego działalność naukowa*, „Ateneum”, 1890, t. III, s. 594 n.; K. D u n i n, *Romuald Hube (1803-1890). Studium biograficzno-bibliograficzne*, [w:] R. H u b e, *Pisma*, t. I, Warszawa 1905, s. 5 n.), w Krakowie – Bolesław Ulanowski, Stanisław Zachorowski oraz Tadeusz Gromnicki. O sylwetkach i dorobku naukowym wymienionych uczonych zob. m.in.: J. B a r, *Tadeusz Gromnicki*, [w:] *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, Warszawa 1981, cz. I, s. 162; t e n ż e, *Udarlyk Heyzmann*, tamże, s. 173; D. S y n o w i e c, *Józef Brzeziński*, tamże, s. 55 n.; t e n ż e, *Stanisław Zachorowski*, [w:] *Polscy kanoniści*, cz. II, s. 250 n.; J. B a r, *Bolesław Ulanowski*, tamże, s. 222. *Curriculum vitae* Bolesława Ulanowskiego wraz z omówieniem działalności naukowej znajduje się w jego aktach personalnych w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, S II 619.

¹⁴ Władysław Abraham urodził się 10 października 1860 r. w Samborze. Po ukończeniu studiów prawnych na Uniwersytecie Jagiellońskim uzyskał w 1883 r. stopień doktora praw. O W Abrahamie zob. m.in.: P. K a ł w a, *Prof. Dr Władysław Abraham*, „Ateneum Kapłańskie”, 47(1947), s. 97 n.; T. M a ń k o w s k i, *Życie naukowe Lwowa*, „Nauka Polska”, 19(1934), s. 153; T. S i l n i c k i, *Władysław Abraham, (1860-1941)*, [w:] *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Poznań 1962, s. 1 n.); A. P e t r a n i, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 194 n.; Archiwum Państwowe we Lwowie (dalej: APLwow), Akta personalne Władysława Abrahama, f. 26, op. 5, nr 1.

¹⁵ „Nauka prawa kościelnego na świeckich wydziałach prawnych ma inne cele na oku niż ta sama nauka na wydziałach teologicznych lub w seminariach duchownych. Chodzi w niej bowiem przede wszystkim o uwzględnienie prawa kościelnego w jego dziejowym rozwoju jako czynnika wysoce kulturalnego, który wpływał na rozwój prawa w ogóle, a nadto ma ona zwrócić także baczną uwagę na państwową administrację wyznaniową, wreszcie jeśli o polskie stosunki idzie, należy do niej wprowadzić zarys historii prawa partykularnego Kościoła w Polsce, tudzież omówić postępowania wyznaniowe polskiej konstytucji i konkordatu”, cyt. za: A. P e t r a n i, *Prawo kanoniczne w okresie oświecenia oraz w XIX i XX wieku*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, pod red. M. Rechowicza, t. III, cz. I, Lublin 1977, s. 402.

drugiej wojny światowej. Błędne byłoby jednakże zamknięcie istnienia szkoły w tak określonych ramach czasowych. Należy przypomnieć, iż nauki historycznoprawne na uniwersytecie we Lwowie rozwijały się znacznie wcześniej i miały bogatą tradycję.

Ważny okres pracy naukowej Abrahama przypadł na jego pobyt na studiach w Berlinie. Można przypuszczać, iż badania tam prowadzone pod kierunkiem profesora prawa kościelnego Pawła Hinschiusa zadecydowały o wyborze przez Abrahama prawa kościelnego oraz historii prawa na główne dziedziny badań. Efektem pracy na berlińskim seminarium była rozprawa habilitacyjna¹⁶. Została ona w 1886 r. przyjęta przez Radę Wydziału Historyczno-Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Równie doniosły wpływ na badania prowadzone przez Abrahama miał fakt, iż do 1888 r. seminarium z historii prawa kościelnego na lwowskiej uczelni prowadził Edward Rittner¹⁷. Po przejęciu seminarium nowy kierownik często odwoływał się do tradycji pozostawionej po swoim poprzedniku. Najczęściej jednak sam wprowadzał nowe rozwiązania¹⁸. Można zatem przyjąć, iż od 1888 r. rozpoczął się na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie nowy okres w dziejach nauki historii prawa kościelnego.

Z pewnością wpływ na to miała również osoba samego Profesora. W swoich wspomnieniach uczeń Abrahama, Jakub Sawicki, twierdzi: „Zawód badacza, profesora i wychowawcy był dlań powołaniem, któremu wiernym był od wczesnej młodości, był dlań służbą twardą i odpowiedzialną. Pedagogiem był niezrównanym. Posiadłszy metodę badań historycznych w stopniu najwyższej doskonałości, potrafił uczniów swoich zaprawić do trudnej tej sztuki

¹⁶ W A b r a h a m, *Proces inkwizycyjny w ustawach Innocentego III i we współczesnej nauce*, Kraków 1887.

¹⁷ Edward Rittner stanął na czele katedry prawa kościelnego w drugiej połowie XIX w. Znany jest szczególnie jako autor pierwszego w języku polskim podręcznika do nauki prawa kanonicznego, który odpowiadał standardom europejskim (zob. E. R i t t n e r, *Prawo kościelne katolickie*, t. I i II, Lwów 1878-1879). Podręcznik miał służyć studentom prawa w przygotowaniu się do egzaminów z prawa kościelnego. Napisany został w sposób ściśle naukowy, z cytowaniem źródeł i literatury. Cechą tej książki było ukazanie obowiązujących instytucji prawa kanonicznego na tle ich historycznego rozwoju (por. S i l n i c k i, dz. cyt., s. 11). Podręcznik spotkał się z pozytywnymi recenzjami, m.in. Edmunda Krzyskuskiego (zob. E. K r z y m u s k i, „Biblioteka Warszawska”, 4(1878), s. 502 n.) oraz Fryderyka Zolla (zob. F. Z o l l, „Przegląd Polski”, 13(1878), t. II, s. 414 n.). O randze dzieła Rittnera świadczy fakt, iż było ono używane w polskich uniwersytetach aż do czasu ogłoszenia nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1917 r. Por. V e t u l a n i, *Dzieje historii*, s. 44.

¹⁸ Zob. S i l n i c k i, dz. cyt., s. 12 n.

[...]”¹⁹ Jego znacznemu zaangażowaniu w uprawianą przez niego dziedzinę nauki towarzyszyła jednoczesna obawa o nią. Wyrażał ją w słowach: „[...] ta gałąź wiedzy prawniczej, poza nauczaniem uniwersyteckim, dla kształcenia przyszłych prawników, tudzież poza celami ściśle naukowymi, nie miała praktycznego zastosowania. Dziś [...] należy oczekiwać, że znacznie wzrośnie zainteresowanie tą dziedziną, będącą konieczną podstawą naukową i uzupełnieniem wykształcenia prawniczego”²⁰

Wydaje się to uzasadnione, należy bowiem pamiętać o toczącej się w okresie dwudziestolecia międzywojennego ożywionej dyskusji co do roli przedmiotów historycznoprawnych w wykształceniu prawników²¹. Swoje poglądy wyrażał również prof. Abraham²². Opowiadał się za koniecz-

¹⁹ Zob. J. S a w i c k i, *Władysław Abraham (1860-1941)*, „Kwartalnik Historyczny”, 1953, z. 3-4, s. 408 n.

²⁰ Zob. W A b r a h a m, *O potrzebach nauki historii prawa*, „Nauka Polska” (Warszawa) 1929, s. 286 n.

²¹ Aktualność tych zagadnień wynikała w okresie międzywojennym z żywiołowo rosnących potrzeb odbudowanego państwa, które łożąc ogromne środki na rozwój szkolnictwa, domagało się od niego masowego kształcenia studentów zdolnych te potrzeby zaspokajać. Proponowane w tym celu reformy groziły obniżeniem wymaganego przez UJK poziomu naukowego uczelni. Por. M ę k a r s k i, dz. cyt., s. 178.

²² Po odzyskaniu przez państwo polskie niepodległości zaistniała konieczność zunifikowania systemu nauczania prawa. Problemem zasadniczym było ustalenie programu studiów prawniczych. Kwestię sporną stanowiła głównie rola przedmiotów historycznych w procesie kształcenia młodych prawników oraz usytuowanie ich w planie studiów prawniczych (por. W W o ł o d k i e w i c z, *Rzymskie korzenie współczesnego prawa cywilnego*, Warszawa 1978, s. 30). Najbardziej charakterystyczna była polemika pomiędzy dwoma profesorami UJK we Lwowie: Oswaldem Balzerem i Juliuszem Makarewiczem (zob. O. B a l z e r, *W sprawie nauki prawa w uniwersytetach polskich*, „Przegląd Prawa i Administracji” (dalej: PPIA), 1919, nr 1, s. 1 nn.; t e n ż e, *Nauka uniwersytecka a kolejność studiów w uniwersyteckiej nauce prawa*, Warszawa 1921; t e n ż e, *Glosy do artykułu o kolejności studiów prawa*, PPIA, 1922, nr 7-9, s. 33 n.; t e n ż e, *Dwa światy*, „Czasopismo Prawne i Ekonomiczne”, 1923, nr 10-12, s. 1 n.). J. M a k a r e w i c z, *Reforma metody nauczania prawa*, PPIA, 1919, nr 2, s. 113 nn.; t e n ż e, *Kolejność studiów prawniczych*, PPIA, 1921, nr 10-12, s. 218 n. Balzer postulował wprowadzenie przedmiotów historycznych w początkowym okresie nauczania. Uzasadniał ich ważną rolę tym, iż stanowią one naukową podstawą prawa ówczasnie obowiązującego. Przedmioty te dają prawnikowi ogólne wykształcenie, które sprawia, iż studia mają charakter uniwersytecki, a nie zawodowy. Zdaniem uczonego ściśle naukowy charakter uniwersytetów wyróżnia je z kręgu innego typu szkół wyższych, tj. politechnik, szkół handlowych, przemysłowych, rolniczych czy też górniczych (por. B a l z e r, *Nauka uniwersytecka*, s. 4). Studenci prawa, którzy rozpoczynają swoją edukację, powinni zapoznać się z jego podstawami historycznymi, jak też filozoficznymi. Dopiero w dalszej kolejności należy dopuścić możliwość nauczania tzw. przedmiotów praktycznych, związanych z dogmatyką prawa. Przeciwnikiem tej tezy był Juliusz Makarewicz, który twierdził, iż obok prawniczego studium o charakterze uniwersyteckim, kształcącego przyszłych naukowców, po-

nością poprzedzenia nauczania obowiązującego studium historycznoprawnym²³

Godna podkreślenia wydaje się również metoda stosowana w prowadzeniu seminarium. Było ono „atrakcją lwowskiego życia naukowego oraz kuźnią myśli naukowej”²⁴ Niejednokrotnie w literaturze podkreśla się charakterystyczny sposób prowadzenia tych naukowych zebrań.

Sam przedmiot – według uczniów Profesora – zwany był „[...] egzotycznym, mało pociągającym i wymagającym uprzedniego przygotowania”²⁵ Z tego powodu zebrania seminaryjne nigdy nie były tak liczne jak prowadzone w innych katedrach wydziału jurydycznego lwowskiej uczelni, co nie wpływało bynajmniej destrukcyjnie na poziom wykładanej tam nauki. Głównym celem Profesora pozostawało gruntowne wykształcenie specjalistów z zakresu historii prawa kościelnego niezależnie od liczby słuchaczy.

Zasadniczo seminarium nie miało ustalonego programu, nie funkcjonowało również według przygotowanego wcześniej harmonogramu. Przyjmowanie nowych słuchaczy, prowadzone przez nich badania naukowe oraz konsultacje z Profesorem pozbawione były formalizmu, co korzystnie wpływało na relację mistrz – uczeń²⁶ Tadeusz Silnicki – uczeń, a następnie współpracownik Abrahama – wspominał: „[...] kontakt uczniów z profesorem nie ograniczał się do dwu seminaryjnych godzin tygodniowo, profesor bowiem pomagał swoim uczniom w toku pracy i był dla nich dostępny, nigdy jednak nie wywierał na nich nacisku, powtarzając, że praca naukowa jest wpływem wolnej woli i indywidualnego zamiłowania [...]”²⁷

winna istnieć także szkoła prawa, kształcąca prawników praktyków o mniejszych aspiracjach. Szczególnie umniejszał rolę przedmiotów historycznych, proponując umieszczenie ich w planie wykładów na zakończenie studiów (por. M a k a r e w i c z, *Kolejność studiów prawniczych*, s. 3 n.). Do dyskusji włączyli się także inni prawnicy. Czesław Martyniak (Cz. M a r t y n i a k, *Parę uwag do dyskusji nad reformą studiów prawnych*, Lublin 1937) i Władysław Abraham opowiedzieli się za koniecznością poprzedzenia nauczania prawa obowiązującego studium historycznoprawnym. Przeciwnie stanowisko zajmował Czesław Znamierowski (Cz. Z n a m i e r o w s k i, *Reforma studiów prawniczych*, „Przegląd Współczesny”, 12(1933), t. 45, s. 351 n.), który postulował usunięcie przedmiotów historycznoprawnych z programu studiów.

²³ A b r a h a m, *O potrzebach nauki*, s. 286 n.

²⁴ Por. S a w i c k i, dz. cyt., s. 411.

²⁵ Zob. T S i l n i c k i, *Wspomnienia o seminariach Profesorów Oswalda Balzera i Władysława Abrahama*, [w:] *Z zagadnień dydaktycznych szkolnictwa wyższego*, Poznań 1947, s. 80.

²⁶ Por. tamże.

²⁷ Zob. t e n ż e, *Władysław Abraham*, s. 70.

Ważnym momentem zarówno dla Profesora, jak również dla jego uczniów było przydzielanie tematu badawczego, a później jego opracowywanie. Niejednokrotnie w badaniach tych nieoceniona była pomoc promotora, „on sam bowiem był tym, «co wiedział»”²⁸ Najczęściej przedmiotem prac seminaryjnych była interpretacja tekstów źródłowych. W roku akad. 1928/29 na przykład studenci badali powstanie oraz rozwój prawa beneficjalnego na Zachodzie, jak również pakta laterańskiego²⁹ a w roku akad. 1929/30 najstarszy statut kapituły lwowskiej³⁰

W wielu środowiskach naukowych seminarium prof. Abrahama oceniane było bardzo wysoko. I tak np. Rada Wydziałowa UJK w piśmie skierowanym do Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego zaznaczyła, iż zdaniem profesorów: „[...] seminarium to stoi na stopie europejskiej. Cieszy się ono tak wielkim uznaniem, iż na posiedzenia przyjeżdżają w charakterze słuchaczy profesorowie Uniwersytetów z Krakowa i Lublina”³¹ Podobnie też w piśmie dziekana Wydziału Prawa UJK, skierowanego do Ministerstwa WRiOP w sprawie zezwolenia prof. Abrahamowi na dalsze pełnienie obowiązków profesorskich widnieje uwaga, iż „[...] jego seminarium znane jest w całej Polsce, a nawet zagranicą jako pierwszorzędną szkoła, przygotowująca pracowników naukowych w zakresie prawa kanonicznego i historii kościoła w Polsce”³²

Uniwersytet, w którym Profesor pracował przeszło pół wieku, doceniając jego zasługi dla nauk historycznoprawnych, nadał mu stopień doktora *honoris causa*. W 1931 r. przyznał go Wydział Teologii, zaś sześć lat później – Wydział Prawa³³ W piśmie z 12 stycznia 1931 r., skierowanym do Senatu Akademickiego UJK we Lwowie w sprawie zatwierdzenia nadania W Abrahamowi stopnia doktora teologii *honoris causa*, dziekan prof. Piotr Stach uzasadniał, iż Profesor jest: „[...] najwybitniejszym znawcą kanonistyki w Polsce i jednym z pierwszych w Europie, a jego prace z dziedziny ustroju kościoła w Polsce są wprost epokowymi i podstawowymi”³⁴ Rada Wydzia-

²⁸ Zob. S i l n i c k i, *Wspomnienia o seminariach*, s. 80.

²⁹ Por. *Kronika UJK we Lwowie za rok akad. 1928/29*, Lwów 1930, s. 50.

³⁰ Por. *Kronika [...] za rok akad. 1929/30*, s. 59.

³¹ Zob. APLwów, Akta personalne W Abrahama, f. 26, op. 5, nr 1 [data nieczytelna].

³² Zob. pismo z 9 kwietnia 1932 r., nr L. 654 ex 1931/32, APLwów, Akta personalne W Abrahama, f. 26, op. 5, nr 1.

³³ Zob. decyzja Rady Wydziału Prawa UJK nr L: 1118 ex 1936/37 z 15 maja 1937 r., tamże.

³⁴ Zob. tamże.

łowa UJK we Lwowie dała także „[...] wyraz swojemu przekonaniu, że prof. Abraham dobrze się zasługuje Kościołowi, Ojczyźnie i Ludzkości”³⁵

Władze wydziału jurystycznego lwowskiej uczelni kilkakrotnie kierowały pismo do Prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego z prośbą o nieprzenoszenie Profesora w stan spoczynku mimo osiągnięcia przez niego wieku emerytalnego. Istotne wydaje się uzasadnienie prośby, w którym podkreślono wyjątkowość osoby Abrahama, szczególnie jako wybitnego naukowca i pedagoga. „Prof. Abraham odznacza się świeżością umysłu, której mógłby mu pozazdrościć niejeden uczony młodszy wiekiem. Dla Wydziału Prawa Uniwersytetu J[ana] K[azimierza] utrata tego profesora przedstawiałaby ubytek, którego nie dałoby się zastąpić. Nie chodzi tutaj o kwestię zapewnienia wykładów, bo znaleźliby się zastępcy i następcy, chodzi o rzecz, której zastąpić nie można, o indywidualną wartość naukową i o promieniowanie rzetelnej kultury naukowej [...]”³⁶

Mimo tak imponującej działalności dydaktycznej i naukowej prof. Abraham nie pozostawił podręcznika akademickiego, a jedynie nieliczne, często nie autoryzowane przez siebie skrypty, które nigdy nie uzyskały charakteru pełnowartościowego podręcznika. Wykłady profesora wydała w 1923 r. agenda „Delta”, mieszcząca się we Lwowie przy ul. Kopernika 18, zajmująca się przygotowaniem przyszłych studentów do egzaminów prawniczych³⁷

II. GŁÓWNE KIERUNKI BADAWCZE

Szczególne miejsce w lwowskiej szkole historii prawa kościelnego zajmowały badania naukowe. Dotyczyły one głównie początków chrześcijaństwa w Polsce, jego dziejów w średniowieczu oraz rozwoju historycznego instytucji jurystycznych.

³⁵ Zob. W H e j n o s z, *Jubileusz Prof. dr. Władysława Abrahama*, „Kwartalnik Historyczny” (Lwów), 45(1931), t. II, s. 155.

³⁶ Zob. APLwow, Akta personalne W Abrahama, f. 26, op. 5, nr 1.

³⁷ O braku podręcznika Abraham pisał: „Po wyczerpaniu drugiego wydania doskonałego dzieła Rittnera dawał się odczuwać dotkliwie brak polskiego podręcznika uniwersyteckiego dla prawa kościelnego, zwłaszcza obecnie po publikacji nowego kodeksu kanonicznego i po utworzeniu nowych polskich uniwersytetów” W A b r a h a m, B o b k e Edward Dr., *Prawo kościelne*, cz. I, Poznań 1921, s. XII i 334, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, 1(1921), s. 694.

Za najpoważniejsze opracowanie z tego zakresu należy uznać dzieło Władysława Abrahama *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII* (Lwów 1893). Wbrew dotychczasowym poglądom zdaniem autora z Czech nie mogła być prowadzona akcja misyjna na tereny polskie, gdyż tamtejszy Kościół nie był dostatecznie ukształtowany i nie posiadał wystarczającej liczby misjonarzy, którzy mogliby szerzyć chrześcijaństwo w krajach sąsiednich. Biorąc to pod uwagę, Abraham uznał, iż chrześcijaństwo dotarło do Polski z Niemiec³⁸ Zwrócił także uwagę na ścisłą zależność Kościoła polskiego od papieża. Pierwszy biskup misyjny rezydujący w Poznaniu, Jordan, podlegał wprost Rzymowi. Jego jurysdykcja obejmowała obszar całego państwa polskiego³⁹ Należy także zaznaczyć, iż istotnym przywilejem panujących było prawo obsadzania przez nich biskupstw⁴⁰ Praca Abrahama to pierwsza w polskiej literaturze synteza tak gruntownie omawiająca zagadnienia ustrojowe Kościoła w początkowym okresie jego działalności na naszych ziemiach⁴¹ Zdaniem T. Silnickiego ówczesnie jedynie nauka niemiecka dysponowała porównywalną do dzieła Abrahama książką Leoninga⁴² Różnica jednak – jak twierdził Silnicki – polegała na tym, że niemiecki autor doprowadził swoje badania tylko do VIII w.⁴³

Drugą monografią poświęcił Abraham początkom organizacji Kościoła na Rusi⁴⁴ W pracy wykorzystał ówczesnie nie publikowane materiały archiwalne. Sięgnął także do nieznanych dokumentów pochodzących z Archiwum Watykańskiego oraz najważniejszych publikacji uczonych rosyjskich. Pomimo wykorzystania bogatego materiału źródłowego nie wszystkie zagadnienia zostały wyczerpująco wyjaśnione. W szczególności dała się zauważyć przewaga źródeł historycznych nad historycznoprawnymi, toteż praca ma charakter historyczny. Należy zauważyć, iż dzieło to zostało napisane według takich samych założeń metodologicznych jak praca dotycząca początków chrześcijaństwa w Polsce.

³⁸ W A b r a h a m, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Lwów 1893, s. 15 n.

³⁹ Tamże, s. 38 n. i 186.

⁴⁰ Tamże, s. 223.

⁴¹ O wysokiej ocenie dzieła W Abrahama zob. m.in.: T. G r o m n i c k i, „Przegląd Powszechny”, 1891, s. 416 n.; R e m b o w s k i, „Biblioteka Warszawska”, 1893, t. II, s. 377 n.; J. M a t e r n i c k i, *Historiografia polska XX wieku*, Wrocław 1982, s. 125.

⁴² E. L o e n i n g, *Geschichte des deutschen Kirchenrechts*, 1-2, Strassburg 1878.

⁴³ Por. S i l n i c k i, *Władysław Abraham*, s. 30.

⁴⁴ W A b r a h a m, *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904.

Wiele prac historycznoprawnych powstałych we Lwowie dotyczy dziejów Kościoła w średniowieczu. Władysław Abraham był autorem wartościowego opracowania przedstawiającego powstanie i rozwój arcybiskupstwa we Lwowie⁴⁵ Interesował się również dziejami średniowiecznych synodów Kościoła w Polsce⁴⁶ Twierdził, iż zestawienie i porównanie statutów synodalnych odśloni ewolucję polskiego ustawodawstwa kościelnego⁴⁷

Uczeń i współpracownik Abrahama w następujący sposób podsumował jego badania: „[...] charakter jego specjalności naukowej, prawo kościelne, skierowały go ku zagadnieniom przekraczającym lokalne zainteresowania polskiego badacza, uczynił go współbudowniczym gmachu kanonistyki europejskiej, znanym i uznanym daleko poza granicami kraju. Lecz właściwym jego zamiłowaniem było badanie i rozświetlanie zagadnień przeszłości ustrojowej Kościoła w Polsce, i tu stworzył dzieła pomnikowe o nieprzemijającej wartości, zdumiewające rozległością i obfitością materiału źródłowego, bystrością spostrzeżeń i precyzją analizy, ostrożnością wnioskania, przejrzystością konstrukcji, prostotą i jasnością stylu”⁴⁸

Prace z historii Kościoła w Polsce w średniowieczu publikował również Tadeusz Silnicki⁴⁹ W monografii przedstawiającej dzieje Kościoła na Śląsku do końca XIV w. podzielił historię śląskiego Kościoła na trzy okresy; przed 1100 r., od 1100 r. do początku XIII w. oraz od 1207 do 1400 r.⁵⁰ Omawiając dzieje Kościoła oraz jego ustroj, wśród zagadnień ustrojowych wyróżniał: stosunki zewnętrzne diecezji wrocławskiej (tj. relacje łączące ją z państwem, metropolią gnieźnieńską i Kościołem w Polsce oraz ze Stolicą Apostolską), organizację diecezji (tj. strukturę hierarchiczną diecezji, klaszatory) oraz obyczaje i kulturę religijną.

Dzieło Silnickiego zostało przyjęte pozytywnie zarówno przez polskich, jak też zagranicznych uczonych⁵¹ Wydaje się, że oprócz dwóch publikacji

⁴⁵ T e n ż e, *Początki arcybiskupstwa łacińskiego we Lwowie*, Lwów 1909.

⁴⁶ T e n ż e, *Kilka szczegółów o synodach lwowskich z XV w.*, „Gazeta Kościelna”, 44(1908), s. 522 n.

⁴⁷ Zob. t e n ż e, *Najdawniejsze statuty synodalne Archidiecezji Gnieźnieńskiej oraz statuty z rękopisu oss. nr. 1627*, Kraków 1920, s. 4.

⁴⁸ S a w i c k i, dz. cyt., s. 408.

⁴⁹ Dane biograficzne T. Silnickiego zob. m.in. w: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Akta personalne Tadeusza Silnickiego, S II 619.

⁵⁰ T S i l n i c k i, *Dzieje i ustroj Kościoła na Śląsku do końca XIV w.*, Kraków 1938.

⁵¹ I tak np. K. Gołąb stwierdził: „[...] praca pisana z wielkim znawstwem przedmiotu, stała się sensacją naukową lat powojennych. Trudno nie zwrócić uwagi na jasność wykładu

Władysława Abrahama poświęconych historii i organizacji Kościoła w średniowieczu w Polsce i na Rusi praca Silnickiego stanowi najbardziej cenne osiągnięcie lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego.

Władysław Abraham w następujący sposób scharakteryzował sylwetkę naukową T. Silnickiego: „Jest to pracownik bardzo sumienny, ścisły, unika taniego rozgłosu, jego prace mają trwałą wartość, oparte są na dokładnym opanowaniu materiału źródłowego i literatury, metoda jego jest ściśle naukowa. Zajmuje się on głównie epoką wczesnego średniowiecza, ogłasza prace w języku polskim i niemieckim. Na podkreślenie zasługuje, że zna równie dobrze także historię prawa polskiego, a także historię sztuki polskiej”⁵²

Z prac Silnickiego dotyczących historii Kościoła w Polsce piastowskiej należy wyróżnić także monografię prezentującą wpływy francuskie na organizację Kościoła w Polsce w XII i XIII w.⁵³ oraz pozycję omawiającą sylwetkę kardynała Gwidona i synod wrocławski zwołany z jego inicjatywy⁵⁴ I tak w pierwszej z tych prac autor podjął próbę przedstawienia źródeł wpływów Kościoła francuskiego na Kościół w Polsce. Do tej pory akcentowano przede wszystkim wpływy Kościoła niemieckiego, pomijając znaczenie innych Kościołów europejskich, w tym i francuskiego, dla rozwoju organizacji kościelnej w Polsce. Omówione w drugiej pracy przez Silnickiego postanowienia synodu wrocławskiego miały znaczenie nie tylko dla naszego, ale i dla innych Kościołów europejskich w XIII w. Ze względu na swój jasny i precyzyjny język mogły zdaniem Silnickiego stanowić wzór dla innych statutów⁵⁵

Oprócz wymienionych publikacji przedstawicieli lwowskiej szkoły historii prawa kościelnego powstały również we Lwowie cenne dzieła przedstawiające rozwój historyczny instytucji jurydycznych. Na uwagę zasługują zwłaszcza prace Władysława Abrahama i Leona Halbana, których przedmiotem jest historia instytucji małżeństwa w prawie kanonicznym.

i przejrzystość konstrukcji. Bardzo informatywny i logiczny jest też podział całego materiału badawczego” Por. K. G o ł ą b, *Tadeusz Silnicki. W 75-lecie urodzin i 50-lecie pracy naukowej*, „Prawo Kanoniczne”, 9(1966), nr 3-4, s. 345.

⁵² Zob. APLwow, Akta personalne Leona Halbana, f. 26, op. 5, nr 354.

⁵³ T S i l n i c k i, *Wpływy francuskie na organizację kościoła w Polsce w XII i XIII w.*, Poznań 1925.

⁵⁴ T e n ż e, *Kardynał legat Gwido, jego synod wrocławski w r. 1267 i statuty tego synodu*, Lwów 1930.

⁵⁵ Tamże, s. 37

Abraham zajął się ewolucją instytucji małżeństwa w pierwotnym prawie polskim⁵⁶ Praca ta jest tym bardziej cenna, iż wykorzystano w niej kroniki, akty i zapiski sądowe oraz literaturę etnograficzną, a także źródła prawa polskiego pomijane w literaturze europejskiej. Na powyższych materiałach uczony oparł swoje ustalenia.

Całość została podzielona na trzy części. W pierwszej autor przedstawił sytuację prawną małżeństwa i ustrój rodzinny w Polsce pierwotnej. Część druga została poświęcona formie zawarcia małżeństwa, w trzeciej natomiast zaprezentowany został wpływ formy świeckiej zawarcia małżeństwa na formę kościelną. Na podstawie wiadomości zaczerpniętych ze źródeł historycznych Abraham stwierdził, iż małżeństwo jako instytucja istniała już wśród ludów słowiańskich. Była ona ponadto podporządkowana przepisom norm sakralnych, odnoszących się do prawa rodowego i domowego. Dominował rodzaj małżeństwa monogamicznego, chociaż dopuszczalne było również wielożeństwo⁵⁷

W innej pracy Abraham przedstawił instytucję dziewostęba, który w państwach słowiańskich odgrywał rolę pośrednika przy zawieraniu małżeństwa⁵⁸ Jednym z celów pracy było określenie, czy dziewostęb miał spełniać funkcje wyłącznie obrzędowe czy również prawne. Sięgając do źródeł zachodnich, które w porównaniu z polskimi stanowiły bogatszy materiał badawczy, autor wykazał, iż rola tego pośrednika była podwójna. W 1248 r. charakter instytucji dziewostęba uległ zmianie: rola pośrednika została zamieniona na rolę świadka uczestniczącego w ceremonii⁵⁹

Do prac z zakresu historii prawa małżeńskiego należy również monografia Leona Halbana przedstawiająca instytucję zapowiedzi małżeńskich w wiekach średnich⁶⁰ Autor wykazał, iż rozwój tej instytucji nastąpił zupełnie niezależnie od siebie w takich krajach europejskich, jak Francja, Anglia oraz Włochy. Błędne zatem jest twierdzenie, iż sama instytucja powstała we

⁵⁶ W A b r a h a m, *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim*, Lwów 1925.

⁵⁷ Tamże, s. 8 n. Praca ta, określana jako „dzieło epokowe”, nie znalazła jednak należytego uznania w polskim piśmiennictwie. Por. P e t r a n i, *Nauka prawa kanonicznego*, s. 200.

⁵⁸ W. A b r a h a m, *Dziewostęb*, Lwów 1922.

⁵⁹ Tamże, s. 11 n.

⁶⁰ L. H a l b a n, *Powstanie i rozwój zapowiedzi małżeńskich w wiekach średnich*, Lwów 1925.

Francji i w drodze recepcji została przyjęta przez inne państwa⁶¹ W Kościele powszechnym funkcjonowanie jej uregulowały postanowienia soboru laterańskiego z 1215 r. Zostały one szczegółowo omówione przez Halbana, który zwrócił uwagę na ich aplikację w Kościele⁶²

III. LOSY UCZNIÓW ABRAHAMA PO ROKU 1939

Początek II wojny światowej oraz zajęcie Lwowa przez wojska radzieckie nie sprzyjały rozwojowi nauki. Dla Uniwersytetu nastąpiła długa przerwa w jego działalności. Władze sowieckie wprawdzie uruchomiły uczelnię, ale jej działalność poddana została ścisłej kontroli przedstawicieli organów bezpieczeństwa⁶³, zamierzano bowiem dostosować struktury oraz program polskiego szkolnictwa wyższego do prawno-organizacyjnych i politycznych wymogów sowieckich.

Najpierw zlikwidowano Wydział Teologiczny UJK. Katedry historyczne przeprofilowano i ukierunkowano na problematykę historii narodów ZSRR i Ukrainy, zaś katedry prawnicze zobligowano do zajmowania się prawem sowieckim⁶⁴ W programie studiów nastąpiły zmiany. Rok 1939 okazał się ostatnim rokiem prowadzonego przez Abrahama seminarium naukowego. Powyższe reorganizacje oznaczały zwolnienie z pracy wielu polskich profesorów, a zatrudnienie na ich miejsce Ukraińców.

Pomimo niesprzyjających okoliczności szkoła *de facto* nadal istniała. Znalazła swoich kontynuatorów w osobach uczniów Abrahama. Do najbardziej znanych historyków prawa, którzy rozpoczynali swoją karierę naukową pod kierunkiem Abrahama, należeli: Leon Halban, ks. Piotr Kałwa, Leszek Winowski, ks. Zdzisław Obertyński, Tadeusz Silnicki, ks. Michał Wyszynski, ks. Adam Gerstmann, Ludwik Ehrlich, Karol Koranyi, Karol Maleczyński oraz Jakub Sawicki. Większość z nich po zakończeniu działań wojennych prowadziła działalność naukową w różnych polskich uniwersytetach⁶⁵

⁶¹ Tamże, s. 11.

⁶² Tamże, s. 14.

⁶³ Zob. W S k i b a, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, [w:] *Wyższe uczelnie polskie na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej*, Londyn 1989, s. 29.

⁶⁴ Zob. A. G ł o w a c k i, *Sowieci wobec Polaków na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej*, Łódź 1998, s. 460 n.

⁶⁵ Należy zaznaczyć, iż prawo kościelne po II wojnie światowej z przyczyn ideologicznych zostało usunięte z wydziałów prawnych wszystkich polskich uniwersytetów. Obec-

Większość z nich jeszcze po drugiej wojnie światowej kontynuowała badania, których przedmiotem była m.in. historia prawa kościelnego. O randze seminarium może świadczyć fakt, iż na jego posiedzeniach bywali również profesorowie wraz z ówczesnym rektorem UJK, ks. Adamem Gerstmannem⁶⁶

Pierwsi trzej związali swoje losy z lubelskimi uniwersytetami. W 1945 r. Leon Halban objął katedrę prawa publicznego kościelnego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim⁶⁷ Podczas czteroletniej pracy na tej uczelni prowadził wykłady z historii ustroju Polski, prawa sądowego polskiego,

nie w związku z reformą studiów prawniczych, która ma zbliżyć polski system kształcenia do standardów europejskich, w piśmiennictwie pojawiają się postulaty wprowadzenia prawa kanonicznego jako przedmiotu obligatoryjnego na wydziałach prawa. Zmarły w 1991 r. znany polski cywilista Mieczysław Sośniak pisze: „Z końcem lat czterdziestych znikło ze studiów prawo kanoniczne, jedna z podstawowych przez wieki dyscyplin prawniczych. Stanowiło ono nieodzowny element nie tylko wykształcenia historycznego, ale też systematycznej podstawy tego wykształcenia. Winno powrócić obecnie nie jako uzupełniający przedmiot historyczny, ale jako równouprawniona obligatoryjna dyscyplina, bez której nie sposób wyobrazić sobie gruntownie wykształconego prawnika. Warto przy tej okazji przypomnieć, że oba czołowe przedwojenne polskie fakultety prawnicze – krakowski i lwowski, miały czołowych europejskich znawców prawa kanonicznego (we Lwowie Abraham, w Krakowie Vetulani) i po dziś dzień, o czym mogłem przekonać się np. na uniwersytetach włoskich, są oni dobrze znani w Europie” M. S o ś n i a k, *Studia prawnicze w Polsce na tle aktualnej praktyki*, [w:] *Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa. Materiały Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w dniach 11 i 12 czerwca 1991 roku w Katowicach*, Katowice 1992 s. 314 n.

⁶⁶ Adam Gerstmann urodził się we Lwowie w 1873 r. W 1891 r. wstąpił do seminarium duchownego, uczęszczając jednocześnie na wykłady teologii na UJK we Lwowie. W 1893 r. otrzymał święcenia kapłańskie w Innsbrucku, zaś w 1897 r. tytuł doktora. Na podstawie rozprawy pt. *O grzesznikach natógowych, nawrotnych i pozostających w okazji do grzechu* habilitował się w zakresie teologii pastoralnej. Dzięki swojej szerokiej wiedzy kilkakrotnie prowadził w zastępstwie wykłady z prawa kanonicznego, liturgiki, sztuki kościelnej oraz apologetyki. W latach 1911-1939 zasiadał w senacie akademickim jako dziekan bądź też jako delegat wydziału. W latach 1927/28 i 1932/33 był rektorem UJK, a w 1929 r. jej prorektorem. Por. M. R e c h o w i c z, *Gerstmann Adam*, [w:] PSB, t. VII, Kraków 1948, s. 403 n. Zob. także: APLwow, Akta personalne Adama Gerstmann, f. 26, op. 5, nr 406.

⁶⁷ Leon Halban urodził się 23 września 1893 r. w Krakowie. W 1916 r., po ukończeniu studiów prawniczych we Lwowie, uzyskał tytuł doktora nauk prawnych. W czerwcu 1926 r. habilitował się na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w dziedzinie prawa kanonicznego na podstawie rozprawy pt. *Lichwa w nauce i prawie kościelnym* (Lwów 1926). Zob. Pismo Ministerstwa WRiOP z 22 października 1926 r. w sprawie zatwierdzenia uchwały Rady Wydziałowej z 21 czerwca 1926 r., mocą której dr Leon Halban został habilitowany jako docent prawa kościelnego UJK we Lwowie. APLwow, Akta personalne L. Halbana, f. 26, op. 5, nr 354. Szerzej o Leonie Halbanie i jego dorobku naukowym zob. K. K o r a n y i, *Leon Halban*, „Państwo i Prawo”, 1960, z. 10; J. W i l l a u m e, *Działalność naukowa Leona Halbana*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, 1(1961), s. [13 n.].

historii prawa na Zachodzie Europy, prawa publicznego kościelnego oraz historii źródeł prawa kanonicznego⁶⁸ W 1949 r. rozpoczął pracę w katedrze powszechnej historii państwa i prawa na lubelskim Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej. Razem z Witoldem Sawickim oraz Józefem Mazurkiewiczem stworzyli tam ośrodek prawnohistoryczny. Z tą uczelnią Halban związany był do śmierci, tj. do 1960 r.

Leszek Winowski po ukończeniu w 1932 r. studiów prawniczych na Uniwersytecie Lwowskim został asystentem wolontariuszem, a następnie w 1936 r. pracownikiem etatowym w katedrze prawa kościelnego tej uczelni. W czasie studiów był uczestnikiem seminarium naukowego prowadzonego przez Władysława Abrahama. Pod jego kierunkiem napisał w 1935 r. rozprawę doktorską dotyczącą przywilejów kleru zawartych w konkordatach XIX i XX w. Po drugiej wojnie światowej Winowski prowadził jednocześnie wykłady na Uniwersytecie Wrocławskim oraz na KUL⁶⁹ W badaniach przejawiał zainteresowania głównie historią prawa kościelnego, jak również prawa polskiego.

Do grona uczniów Abrahama należał również ks. Piotr Kałwa. Nie mając możliwości wyjazdu na planowane studia do Innsbrucku i Fryburga, w 1918 r. został studentem KUL. Na tej uczelni ukończył obydwie wydziały jurydyczne: Wydział Prawa Kanonicznego oraz Wydział Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych, jednakże doktorat z zakresu prawa kanonicznego, napisany pod kierunkiem prof. Abrahama, uzyskał w 1926 r. we Lwowie. Zainteresowania naukowe Kałwy były wynikiem badań prowadzonych we Lwowie pod opieką Profesora⁷⁰ Od 1927 r. rozpoczął pracę jako wykładowca na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL. Szczególną uwagę poświęcał polskiemu ustawodawstwu synodalnemu, ale w ramach tajnego nauczania w okresie drugiej wojny światowej prowadził również wykłady z prawa rzymskiego oraz prawa kościelnego⁷¹ Od 1945 r. pracował jako profesor

⁶⁸ Program wykładów zaczerpnięty z teczki personalnej Leona Halbana. Por. Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (dalej: Arch. KUL), Akta personalne Leona Halbana s. 20 n.

⁶⁹ Por. J. D u d z i a k, *Profesor Leszek Winowski*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 29(1981), z. 5, s. 5 n.

⁷⁰ Por. J. G r z y w a c z, *Życiorys J. E. Ks. Biskupa Dr Piotra Kałwy*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 23(1976), z. 5, s. 12.

⁷¹ Zob. Arch. KUL, Akta personalne Piotra Kałwy. Wykaz prac i życiorys, 281 A. Zob. także m.in.: A. W o j t k o w s k i, *Jubilat*, [w:] *Pastori et Magistro*, Lublin 1966, s. 5 n.; J. G r z y w a c z, *Biskup Profesor Doktor Piotr Kałwa*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 23(1976), z. 5, s. 7 n.

zwyczajny kościelny prawa polskiego oraz prawa kościelnego na wydziałach jurystycznych KUL⁷²

Najbliższym współpracownikiem profesora Abrahama był jego uczeń Tadeusz Silnicki⁷³ W 1927 r. habilitował się z zakresu prawa kościelnego na podstawie pracy pt. *Organizacja archidiakonatu w Polsce*. Do 1929 r. prowadził u boku Abrahama wykłady i ćwiczenia z prawa kościelnego, po czym objął katedrę tego prawa na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu w Poznaniu. W 1948 r. przeniósł się na Uniwersytet Jagielloński. W okresie, gdy w wyniku reorganizacji studiów prawnych uległy likwidacji katedry prawa kościelnego na wszystkich państwowych wydziałach prawa w Polsce, przedmiot ten wykładany był tylko w Krakowie. Funkcjonował tam w ramach Instytutu Historyczno-Prawnego. W latach 1952-1957 wykładał prawo kanoniczne we Wrocławskim Seminarium Duchownym. W 1957 r. powrócił do Poznania, gdzie na tamtejszym Wydziale Prawa pracował do 1960 r.⁷⁴

Uczniem prof. Abrahama był również ks. Michał Wyszyński⁷⁵ Od 1925 r. pełnił obowiązki zastępcy profesora na katedrze prawa kanonicznego we Lwowie, zaś w 1930 r. został profesorem tej katedry. Lata okupacji spędził w Warszawie, brał udział w Powstaniu. Po wojnie objął katedrę prawa kanonicznego i teorii prawa na Uniwersytecie w Toruniu⁷⁶ Po

⁷² Zob. G. K a r o l e w i c z, *Nauczyciele akademicy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w okresie międzywojennym*, t. II, Lublin 1996, s. 93.

⁷³ Tadeusz Silnicki ukończył Wydział Filozofii Uniwersytetu Lwowskiego. W 1914 r. doktoryzował się na podstawie rozprawy *Prawo elekcji królów w dobie jagiellońskiej*, napisanej pod kierunkiem prof. O. Balzera. Zob. H. K o r c z y k, *Silnicki Tadeusz*, [w:] PSB, t. 37, s. 498 n.

⁷⁴ Por. P e t r a n i, *Prawo kanoniczne*, s. 404.

⁷⁵ Ks. Michał Wyszyński urodził się 21 września 1890 r. w Wyżnianach. W 1918 r. uzyskał stopień doktora teologii na podstawie rozprawy *Die Ursachen und Anfänge des Freiheitsskampfes der Makkabäer* na Uniwersytecie w Innsbrucku. Tam też w 1918 r. praca została opublikowana. Por. *Materiały do historii nauki i literatury prawa kanonicznego w Polsce*, „Prawo Kanoniczne” (dalej: PK), 16(1973), nr 1-2, s. 278 n. W latach 1921-1924 uczęszczał jako zwyczajny słuchacz na Wydział Prawa Uniwersytetu we Lwowie, gdzie po wysłuchaniu ośmiu trymestrów zdał egzamin prawnohistoryczny (por. APLwow, Świadczenie egzaminu państwowego, f. 26, op. 5, nr 328). W 1925 r. habilitował się z prawa kanonicznego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie na podstawie rozprawy pt. *Reguły de annali possessore i de triennali possessore a nowy kodeks prawa kanonicznego* („Przegląd Teologiczny” 5 (1924), s. 247 n.). Por. APLwow, Uchwała Rady Wydziałowej z 8 maja 1925, f. 26, op. 5, nr 328.

⁷⁶ Por. W U r b a n, *Ksiądz Profesor Michał Wyszyński (1890-1972)*, PK, 16 (1973), nr 1-2, s. 279n.

likwidacji tej katedry wykładał prawo rzymskie. Od 1954 r. pracował na Uniwersytecie Wrocławskim⁷⁷ „Profesor Wyszyński był uczonym wysokiej klasy i to nie tylko o zasięgu krajowym, ale jego dociekania i wyniki naukowe znajdowały żywy oddźwięk i przyjęcie w nauce europejskiej”⁷⁸

Do grona uczniów Abrahama należał Jakub Sawicki⁷⁹ Uczestnictwo w seminarium z prawa kościelnego na Wydziale Prawa UJK łączył z pracą w charakterze asystenta w zakładzie historyczno-prawnym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podczas wojny prowadził tajne wykłady z prawa kościelnego dla studentów KUL w Kielcach. W 1945 r. objął prowadzenie wykładów oraz ćwiczeń z prawa kościelnego na UJ. Jego celem było zorganizowanie instytutu prowadzącego badania z zakresu problemów historycznoprawnych. Zewnętrzne naciski uniemożliwiły mu włączenie do badań prawa kościelnego. W miejsce tej katedry powstała katedra prawa wyznaniowego. W 1949 r. został odsunięty od zajęć dydaktycznych i pozbawiony kontaktów z młodzieżą akademicką. W 1956 r. powrócił na uczelnię, prowadząc zajęcia z historii ustroju i prawa polskiego. Oprócz zagadnień ustrojowych i prawnych Kościoła zajmował się również historią prawa polskiego⁸⁰ Prowadzone przez niego zajęcia, szczególnie seminaria i konwersatoria, dały gruntowne podstawy do własnych badań oraz zajęć dydaktycznych kilku jego następcom⁸¹

Znanym historykiem prawa, który uczestniczył w seminarium W Abrahama, był Karol Koranyi⁸² Na uczelni lwowskiej uzyskał stopień doktora i doktora habilitowanego. Od 1939 r. rozpoczął pracę na powstałym w miejsce UJK Uniwersytecie Iwana Franki we Lwowie. Po II wojnie światowej swoją karierę naukową związał z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Uniwersytetem Warszawskim. Zaliczano go w Polsce oraz w Europie

⁷⁷ Por. P e t r a n i, *Prawo kanoniczne*, s. 406.

⁷⁸ W U r b a n, *Okruchy kaznodziejskie*, Wrocław 1975, s. 95.

⁷⁹ Jakub Sawicki w 1923 r. ukończył Wydział Prawa UJ w Krakowie. Szerzej o J. Sawickim oraz jego dorobku naukowym zob. m.in.; H. I z d e b s k i, *Jakub Sawicki*. [w:] *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 464; F. P a s t e r n a k, *Szkic biograficzny i bibliografia prac naukowych prof. Jakuba Sawickiego*, „Prawo Kanoniczne”, 21(1978), nr 1-2, s. 195 n; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Akta personalne Jakuba Sawickiego, S II 619.

⁸⁰ Por. M. S ę d e k, Ch. W ó j c i k, *In memoriam*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 33(1981), z. 1, s. 249 n.

⁸¹ J. S e n k o w s k i, *Sawicki Jakub*, [w:] PSB, t. 35, s. 313 n.

⁸² O osobie Karola Koranyiego i jego dorobku naukowym zob. m.in. B. L e ś n o d o r s k i, *Koranyi Karol*, [w:] PSB, t. 14, s. 31 n.

do wysoko cenionych historyków prawa. „Należał do tych mistrzów uniwersytetu, których główna działalność bardziej jeszcze niż w sztuce pisarskiej znajduje ujście w oddziaływaniu na współpracowników i studentów, w żywym, pobudzającym słowie”⁸³

Uczniem Abrahama był także wybitny znawca prawa międzynarodowego Ludwik Ehrlich⁸⁴ Od 1921 r. był pracownikiem katedry prawa narodów Uniwersytetu we Lwowie, zaś od 1924 r. jej kierownikiem. Był organizatorem szkoły dyplomatycznej, nadającej stopień magistra nauk dyplomatycznych.

W seminarium naukowym uczestniczyli również studenci historii. Jednym z nich był Karol Maleczyński⁸⁵ Na uczelni lwowskiej zdobył wszystkie szczeble kariery naukowej. W 1939 r. objął kierownictwo katedry historii Polski. Po wojnie osiadł na stałe we Wrocławiu, gdzie na tamtejszym Uniwersytecie kontynuował pracę naukowo-dydaktyczną. Krąg jego zainteresowań był imponujący. Obejmował historiografię średniowieczną, dyplomatykę, numizmatykę, jak też archiwistykę⁸⁶

Ostatni z uczniów Abrahama, Leszek Winowski, zmarł w 1979 r. W literaturze przyjęto ten rok za symboliczny koniec funkcjonowania lwowskiej szkoły historycznoprawnej⁸⁷

WNIOSKI

Lwowski Uniwersytet Jana Kazimierza był miejscem rozwoju znaczącego ośrodka nauki historii prawa kościelnego. Uprawnione wydaje się więc twierdzenie, iż zdecydowany jego wzrost nastąpił w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W istniejących w tym okresie innych polskich uniwersytetach badania historycznoprawne nie stały na tak wysokim poziomie jak na UJK we Lwowie. Do wyjątków należał jedynie Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Można zatem przypuszczać, iż w dużym stopniu czynnikiem decydującym były tradycje naukowe obu tych uczelni. O ile uniwersytety

⁸³ Tamże, s. 31.

⁸⁴ O Ludwiku Ehrlichu zob. m.in. A. Ś r ó d k a, *Ehrlich Ludwik*, [w:] *Uczeni polscy XIX-XX stulecia*, t. 1, Warszawa 1994, s. 440 n. Wykaz literatury tamże.

⁸⁵ O Karolu Maleczyńskim zob. m.in. A. Ś r ó d k a, *Maleczyński Karol*, [w:] *Uczeni polscy*, t. III, s. 25 n. Wykaz literatury tamże.

⁸⁶ Tamże, s. 26.

⁸⁷ D u d z i a k, dz. cyt., s. 5 n.

w Warszawie i Wilnie mogły w pewnym stopniu nawiązywać do wcześniejszych badań, o tyle w przypadku nowo powstałych uczelni w Lublinie i Poznaniu nie mogło to mieć to miejsca.

Wydział jurystyczny lwowskiej uczelni skupiał najlepszych ówczasie w Polsce znawców historii prawa kościelnego, do których należał przede wszystkim założyciel i koordynator szkoły Władysław Abraham, a także jego uczniowie, a w szczególności Leon Halban, Tadeusz Silnicki, Michał Wyżyński, Piotr Kałwa, Jakub Sawicki oraz Leszek Winowski.

Mówiąc o znaczeniu ośrodka lwowskiego dla szkoły historii prawa kościelnego, należy mieć na myśli nie tylko powstałe w jej ramach prace, ale również oddziaływanie wykształconych pod kierunkiem Abrahama historyków prawa na rozwój dyscyplin jurystycznych w innych ośrodkach uniwersyteckich. Było to szczególnie ważne po zlikwidowaniu katedr prawa kościelnego, które nastąpiło po II wojnie światowej.

Jedną z cech charakteryzujących szkołę były podejmowane na szeroką skalę badania naukowe. Należy zauważyć, iż badaniu poddawano m.in. problemy początków chrześcijaństwa. Wydaje się to nieprzypadkowe, zważywszy, że odbudowane państwo polskie starało się nawiązywać do początków swojego istnienia. Godny podkreślenia jest fakt, iż uczniowie Abrahama podejmowali tematykę badawczą zbliżoną do zagadnień, jakimi zajmował się Profesor.

Ośrodek lwowski odegrał doniosłą rolę w rozwoju nauk historycznoprawnych, zwłaszcza w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Dzięki Władysławowi Abrahamowi oraz jego uczniom i współpracownikom historia prawa kościelnego stała się jedną z najlepiej opracowanych dziedzin historii prawa.

Celowe wydaje się powstanie monografii, która w sposób kompleksowy omawiałaby historię prawa kościelnego po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Praca taka umożliwiłaby porównanie badań z tego zakresu prowadzonych w innych polskich ośrodkach uniwersyteckich.

THE LVOV SCHOOL OF THE HISTORY OF CHURCH LAW

S u m m a r y

The paper discusses the origins, development, and functioning of the school of the history of church law at Jan Kazimierz University in Lvov. The interwar period was the most representative period for this school. Therefore it seems right to claim that the establishment of the school should be connected with Professor Władysław Abraham.

This prominent historian of church law conducted a learned seminar at the law faculty of that university. One should bear in mind that it was well-known in other academic centres both in Poland and in Europe. Not only students but also scholars from other universities took part in it.

The disciples took over from their Master both research interests and also some basic methodological presuppositions of scientific work. It follows that in their research they would address similar topics as their Professor did. The school mainly concentrated on the history of Christianity in Poland, the Church in the Middle Ages, and the juridic institutions in their historical approach.

One should bear in mind that despite the war of 1939, the school in fact survived owing to the research conducted by Abraham's followers. In many cases they continued his research.

Summing it up, we have to admit that the Lvov school of the history of church law played an eminent role in the development of historical-legal sciences. Owing to Władysław Abraham and his disciples, the history of church law became one of the best organized domain of the history of law.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: dzieje nauki w okresie międzywojennym, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, piśmiennictwo prawnohistoryczne, sylwetki uczonych II Rzeczypospolitej.

Key words: history of science in the interwar period, Jan Kazimierz University in Lvov, legal-historical literature, scholars of the Second Polish Republic.